

KÜLTÜR MİRASI
YAPILARIN KORUMA
VE KULLANIMI
(EYÜP ÖRNEĞİ)

HÜLYA YALÇIN

*1963 yılında Kars-Arpaçay'da doğdu.
1981 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Sanat Tarihi Anabilim dalına girdi ve 1985 yılında mezun oldu.
1986 yılında Eyüp Belediyesi Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'nde
göreve başladı. Halen aynı müdürlükte görev yapmaktadır.*

Kültür Mirası belirli bir toplumun düşüncelerini ve yaşam şeklini açıklayan, düşünsel ve ruhani başarılarını gösteren nesnelere ve geleneklerden oluşmaktadır. Bu nesnelere ve gelenekler belirli bir yaşam şeklini yansıtmakta ve bunun doğruluğunu ve tarihi geçmişini göstermektedir. Kültür mirası ve kavramı uluslararası düzenlemeler içinde ilk kez 1972 tarihli "Dünya Kültür ve Doğal Mirası Koruma Hakkındaki UNESCO Konvansiyonunda yer almıştır.

Kültür varlıkları kültür mirasından daha dar bir alanı kapsamaktadır. Sanatsal, tarihi, bilimsel, arkeolojik ya da kültürel açıdan önemli nesnelere taşıdıkları özellikler açısından değerli oldukları gibi, insanlığın yeteneğini, sabrını ve farklı medeniyetlerin tarihini yansıtmaktadırlar ve geçmişle gelecek açısından bir köprü oluştururlar. Bu nadide eserler tanık oldukları devir ya da temsil ettikleri değerler konusunda bize bilgi ve ilham vererek dünyaya başka bir gözle bakmamıza yardımcı olurlar.

İnsanlığın gelişimi ve aydınlanması yolunda özellikle kültür varlıkları büyük önem taşırlar. Bu yolda, birçok ulusal ve uluslararası mevzuata imza koymuş olan Türkiye sahip olduğu kültürel birikimi korumak, değerlendirmek ve gelecek nesillere devretmek zorundadır.

Kültürel mirasın korunması, değerlendirilmesi ve aktarılması için toplumun her bireyinin ilk önce bu mirasın kendine kaldığını kabul etmesi dolayısıyla geçmişten kendini soyutlamaması gerekmektedir. İnsanlar doğdukları, yaşadıkları şehirlerin havasını, suyunu, toprağını beraber taşıdıkları kadar kaderlerini de taşırlar. Bir kentte yaşamak o kenti yaşamak ve tanımak anlamına gelmiyor her zaman. Geçmişten günümüze ulaşan kültürel mirası geleceğe aktarmak ise ancak bugün bu değerleri sahiplenen insanların becerebilecekleri bir iştir. Sahiplenmekte ya söz konusu değerler ile ilgili anılara sahip olmak ya da bu değerlere kişisel olarak bir şeyler

Resim 1
Arpacı Hayrettin Mescidi'nin son bali

katmakla mümkündür. Ancak bu bilinç gerektiren, sorumluluk gerektiren ve her şeyden önce iyi hazırlanmış ve toplumca kabul görmüş planlar ve programlarla ekonomik güç gerektiren bir davranıştır.

KORUMACI YAKLAŞIMLARDA FARKLI AMAÇLAR DİKKAT ÇEKMEKTEDİR

1- Toplumda yaşayanlara sağlıklı bir tarih bilinci kazandırmanın gereği üzerinde durulmaktadır. Kişinin sağlıklı olarak toplumsallaşabilmesi için yaşadığı çevre ona sürekli olarak tarihsel geçmişin simgelerini, işaretlerini aktarabilmelidir. Geçmişin göstergelerini taşıyan bir çevrede yaşayarak toplumsallaşan bir kimse, kültürün sürekliliğini kolayca edinecek ve tarih bilincine sahip olacaktır. Burada öngörülen süreklilik yeni yaşamın içinde geçmişin simgelerini de taşımaya dönüktür, yoksa geçmişin aynen canlandırılmasını öngören nostaljik bir özlem değildir. (İLERİYE DÖNÜK KORUMACILIK)

2- Korumayı ulusal benlik yaratmakta bir araç olarak görmektedirler. Ulusallık ideolojisi çoğu zaman bir ülkenin tüm tarihini kavrayacak genişlikte değildir. Bu nedenle de böyle bir yaklaşım altında korumacılığın amacı

Resim 2:
Arpacı Hayrettin Mescidi
Yapılan tadilatla orijinal
mescidden eser kalmamıştır.)

darlaşır, seçmeci hale gelir. Bu halde belki de geçmişin korunması değil yeni ideolojiye uygun yeni geçmişler yaratılması söz konusudur. (GERİYE DÖNÜK KORUMACILIK)

3- Estetik olarak ya da başka ölçüt-
lere göre değerli olanı koruma yaklaşı-
mıdır. Bu anlayışta da birinci tür koru-
ma amacına göre değerlilik ölçütü açı-
sından bir sınırlama getirilmektedir.
Korunması gereken değerli olandır.
Tarihsellik tek başına korunmak için
bir gerekçe oluşturamaz. Korunması
gerekten sanat açısından, kültür açısin-
dan, çevre açısından değer taşımaktadır.
Özellikle her değer yargısının kendisi-
nin de tarihsel olduğu bilinirse, her-
hangi bir kuşağın değer yargısına daya-
narak verilecek koruma kararının daha
sonraki nesiller açısından pek çok ya-
nılgıları içereceği açık hale gelir. (ES-
TETİK ÖLÇÜLERE GÖRE KORU-
MA)

4- Korumaya kültürel turizm açısin-
dan yaklaşılarak yapılmaktadır. Burada

koruma bir ticari amaçla ele alınmakta-
dır. Korumanın nedeni sağlayacağı ge-
lir ya da döviz olmaktadır. Bu konuda
korunacağın önceliğini turistin varsayı-
lan beğenisi oluşturmaktadır. (TU-
RİZM AÇISINDAN KORUMA)

KORUMADA 3 TEMEL İLKE

- 1- Tarihi mirasın gelecek kuşaklara
iletilmesi;
- 2- Kültürel sürekliliğin sağlanması;
- 3- Çağdaş insana tarih ile birlikte
yeni yaşam olanakları sağlanması.

TÜRKİYE'DE KORUMANIN GEÇMİŞİ

Türkiye'de "koruma" ile ilgili geçmi-
şimize göz atıldığında ilginç bir görü-
nüm ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Dev-
leti mevzuatına "koruma" konusunda ilk
yazılı hüküm 1858 tarihli Ceza Kanun-
namesinde yer alır. Bu hüküm, sadece
kimi eski esere zarar verenden alınacak
cezayı saptamaktadır.

1869, 1873 ve 1884 tarihli Osman
Hamdi Bey'in gayretleri ile çıkarılan
Asar-ı Atika Nizamnameleri ise doğru-
dan "eski eseri" ve "korumayı" konu
alan düzenlemelerdir. Bunların özellik-
lerini şöyle sıralayabiliriz:

Eski eserlerle ilgili ilk düzenleme
olarak kabul edilen 1869 Asar-ı Atika
Nizamnamesi 7 maddeden oluşmakta-
dır.

Nizamname Osmanlı topraklarında
eski eser aramak için izin şartı getirmiş
(madde. 1), bulunan eski eserlerin ser-
best ticaretini kabul etmiş fakat sikke-
ler dışında (madde 4) ihracatı yasakla-
mış ve devlete şufa hakkı tanımıştır.
(madde.2). Arazisinde eski eser bulanın
buna sahip olacağı belirtilmiştir (mad-
de. 3). Dolayısıyla bu nizamname eski
eserler üzerinde devlet mülkiyeti tesis
etmemiş, özel mülkiyete izin vermiştir.
5. maddeye göre eski eser arama ruhsa-

tı sadece yer altındaki eserlerin çıkarılmasına ilişkindir. Yeryüzünde bulunan eski eser ve onun müştemilatı ve teferuatından olan şeylerin yerinden çıkarılmasına ve kırılmasına ruhsat verilmeyecek ve böyle davrananlar cezalandırılacaktır. 6. Madde yabancı bir devlete eski eser arama izninin ancak padişah tarafından verilebileceğini belirtmektedir.

1869 Nizamnamesinin yetersizliğinin anlaşılması üzerine daha geniş hükümler ihtiva eden 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Nizamnameye göre henüz keşfedilmemiş eski eserler nerede bulunursa bulunsunlar, devlete aittir. İzin alarak usulüne uygun şekilde eski eser bulanlar, bulduklarının üçte birini almaya hak kazanırlar. Üçte biri arazi sahibine, kalan üçte biri ise devlete kalır. Eski eseri bulan aynı zamanda arazinin sahibi ise üçte ikisi ona kalır. (madde 3). Bölüşürmenin değer bakımından mı, yoksa aynen mi olacağına idare karar verir (madde 5). Kazı yapanlara kalan eski eserler devletten izin alınarak ihraç edilebilirler (madde 32). İzinsiz ihraç edilmeye çalışılan eserler gümrükte tutulursa müsadere edilir (madde 34). Nizamname yapılacak kazıları yasaklamıştır. Bu şekilde bulunan eserlere devletçe el konulur ve bunları bulanlar cezalandırılır (madde 7).

1884 yılında Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla yeni bir Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Bu yeni Nizamname eski eserlerle ilgili olarak bugünde geçerliliğini koruyan temel prensibi hüküm altına almıştır. 3. Maddeye göre osmanlı topraklarında mevcut ve bundan böyle yapılacak kazılar ile meydana çıkarılacak veya deniz, göl ve akarsularda ortaya çıkacak olan her nevi eski eser devlete aittir. Osmanlı topraklarında bulunan eski eserlerin yabancı ülkelere ihracı kesin olarak ya-

saklanmıştır (madde 8). İzin alınarak yapılacak kazılarda bulunacak eski eserler tamamen devlet müzesine ait olup, kazı yapanlar sadece fotoğraf ve kalıp alabileceklerdir (madde 12). 3-8 ve 12. maddeler birlikte ele alındığında, 1884 Nizamnamesinin eski eserlerin korunmasında önemli bir adım attığı ve Osmanlı devletinde yapılan kazılar sonucu çıkarılan bütün eski eserlerin devletin malı olduğu görülmektedir. Bunun için 13. Maddede izinsiz kazı sonucu bulunan eserlerin zapt olunacağı, istihlak edilmiş ise bedelin tazmin edileceği kabul edilmiştir. Nizamname bu noktada eski eserler için bir istisna tanımıştır. Buna göre özel mülkte temel kazısı, su yolları veya mecra inşası vs sırasında tesadüfen eski eser bulunursa, bunların yarısı arazi sahibine bırakılır. Devlet istediği parçaları alabilir ve hatta arazi sahibine kalanları da satın alabilir (madde 14).

1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ise gelişmiş ve korumayı amaçlayan hükümler içermesiyle temel bir düzenleme olarak kabul edilmiş ve 67 yıl kullanılmıştır. Söz konusu Nizamname-

Resim 3
Eyüp ve Haliç'e Genel Bakış

Resim 4

Resim 5
Asfaltlanarak yükseltilmiş
yollardan bir örnek

nin 4. Maddesine göre devlete, özel kişilere ve cemaatlere ait bulunan arazide varlığı bilinen veya ileride bulunacak olan her nevi eski eser devletin malıdır. Böylece 1906 Nizamnamesi, 1884 Nizamnamesinde öngörülen özel mülkiyette tesadüfen bulunan eski eserlerle ilgili istisnayı da ortadan kaldırarak, özel yada kamu arazisinde bulunan her çeşit eski eserin kanunen devlete ait olduğunu kabul etmiştir.

1906 Nizamnamesi bulunan eski eserler için ihbar yükümlülüğü getirmiştir. 7. maddeye göre her kim, nerede olursa olsun, bir taşınmaz eski esere rastlarsa bunu 15 gün içinde müze teşkilatı olan yerlerde müzelere, olmayan yerlerde resmi makamlara bildirmelidir. Taşınır eski eser bulanlar ise en geç bir hafta içinde aynı makamlara ihbar etmekle yükümlüdürler. Haber verenlere Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün yetkili komisyonlarınca takdir olunan kıymetin yarısı kadar bir para ikramiye olarak ödenir (madde 9).

11. madde de izinsiz araştırma, sondaj ve kazı yapanlar hapis cezasına çarptırılır ve kaçak kazılarda bulunan eserlere el konularak müzelere teslim edilir, denilmektedir.

1906 Nizamnamesinin 12. maddesi kazı neticesi bulunan eski eserlerle ilgili düzenleme getirmiştir. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni olmadan eski eser ticareti yasaklanmakta ve eski eser satmayı meslek edinmiş olanların ruhsat almaları şart koşulmuştur (madde 26). Nizamnameye göre yurt dışından eski eser ithali serbesttir (madde 28) ithal edilen eski eserler ancak Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile ihraç edilebilir veya ülke içinde bir yerden başka bir yere götürülebilir (madde 29). Nizamnameye göre söz konusu ithal eserlerden müze koleksiyonu için gerekli olanlar, bedeli ödenmek suretiyle satın alınabilir (madde 31).

1906 Nizamnamesi yurt içinde bulunan eski eserlerin hiçbir surette ihraç edilemeyeceğini kabul etmiştir (madde 27).

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupa ülkeleri gerek kendi başlarına gerekse aralarında koruma konusunda önemli kararları imzalarken Türkiye bürokratik temele dayalı bazı yönetmeliklerle konuyu idare etmekle yetinmiştir.

1930'lu yıllarda özellikle İstanbul şehrinin imar faaliyetleri ile ilgili olarak "Eski Eserleri Koruma Encümeni" ile ilk bilimsel kurumlaşma başlamıştır.

Hazine, Belediye ve özel idarelere geçen vakıf kökenli yapılar, vakıfları yönetmek amacı ile kurulan Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş, korumaları ve bakımları ile bu kuruluş görevlendirilmiştir. Bu çabalar özellikle Türk mimarlarının bir "Neoklasik" ekol oluşturmalarıyla hızlanmış ve ekolde yer alan mimarlar özel kişilere ait mi-

mari değerlerin de koruma kapsamına alınması için bilimsel araştırma, konferans ve seminerler düzenlemişlerdir.

Bu çabalar sonucunda çıkan 2 Temmuz 1951 tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kanunu Türkiye’de taşınmaz Kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunda atılmış en önemli adımdır.

1973 Tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa, şu hususları açıklığa kavuşturmuştur:

1. Eski Eser Devlet Malıdır.

2. Korunması gerekli “eser” kavramı tek yapı ölçeğinin dışına çıkmış yapıların bir araya gelerek oluşturdukları arazi parçalarında koruma konusu olduğu benimsenmiştir.

3. Koruma olgusunun süreci oldukça netleşmiştir.

4. Kültür Varlıklarının bakım ve onarımından sorumlu kuruluşlar net olarak belirlenmiştir.

5. Devlet yasaklayıcı görünümün yanı sıra eski eser sahiplerine bazı ayrıcalıklar tanımakta ve çeşitli organlarıyla yardım yapmayı benimsemektedir.

1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı T.K.T.V. yasının ana teması eski yasanın boşluklarını doldurmak olmalıdır. Korumanın özellikle kentsel korumanın bir planlama olgusu olduğu ve planlamanın, yapım değerlendirme ve onama sürecini belirleyen hükümler, yasanın olumlu yönleridir.

Kültür varlığı tanımı bu yasayla yapılmıştır. Buna göre, “kültür varlıkları tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” (madde 3).

T.K.T.V. Kanununun 6. maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları belirlenmiştir.

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış

Resim 6
Sabil yolu yapılmadan önce
Eyüp sabili

Resim 7
Genişletilen Haliç Köprüsü ve
çevre yolu bağlantıları ile
Kazıklı yol-Eyüp Sabil yolu-
Taribi dokuyu zedelemektedir.

taşınmazlar

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür Bakanlığınca korumalarında gerek görülen taşınmazlar

c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları

d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescili söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler, korunması gerekli kültür varlıklarıdır.

Aynı maddeye göre Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar denilmektedir.

Resim 8
Defterdar Caddesi'nin eski ve yeni hali

Resim 9
Geçmişte asfaltlanarak yükseltilen yollar son yıllarda yürütülen yayalaştırma çalışmaları ile birlikte yeniden eski dokusuna kavuşturulmuştur

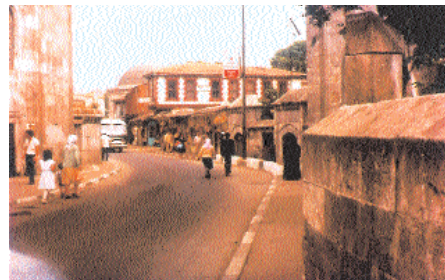
KTVK Kanununun 23. maddesinde koruma gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları da belirlenmiştir.

a) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları,

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal Atatürk'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlardır.

Bu yasada belirlenen 3 nokta dikkat çekicidir ve bazı yönleriyle koruma olgusunun temel niteliklerini zayıflatıcı niteliktedir. Bunlardan birincisi, korunması gerekli kültür varlıklarının belirlenmesinde kullanılan kıstastır:

Korumayı gerektiren öğeler arasında bir "tarih sınırı" yer almış, 19. yüzyıldan sonra yapılan taşınmazlar ilke olarak kültür varlığı sayılmamıştır. Bu tarihten sonra inşa edilenler ancak ku-

rulca karar verildiğinde bu niteliğe sahip olabileceklerdir.

"Eskilik" ögesi, bir yapının kültür varlığı olabilmesi için içermesi gereken bir çok nitelikten sadece bir tanesidir. Ayrıca en önemlisi de değildir. Bu nedenle, bir tarih sınırının konması ile, her eskinin kesinlikle korunacağı düşüncesinin yaratılması doğru olmadığı gibi, yenede de onu korumaya konu yapacak bir çok öge bulmak mümkündür. Yasa'da bu değişik olgular karşısında takınılacak tavıra ilişkin hükümler varsa da, yasa metnini bu kadar "çetrefil" hale getirmenin nedeni anlaşılammaktadır.

İkinci nokta, yasanın 7. maddesinde yer alan şu hükümdür: "Devletin imkanları göz önünde tutularak örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir.

Devlet, ilke olarak tüm kültür varlıklarının korunması için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Eğer bir yapı, geçerli koruma kuram ve ölçütlerine göre "kültür varlığı" ise, maddi olanaksızlıklar onun bu niteliğini ortadan kaldırmaz. Ayrıca, "yeterlilik" kavramı nedir? Buna kim, hangi ölçülere göre karar verecektir? Bu yaklaşımdan yola çıkarak, örneğin Mimar Sinan'ın bir dönemini yansıtan yeteri kadar yapıyı ayrı- ayrı, diğerleri kendi kaderlerine terk edilebilir. 150'ye yakın Anadolu Selçuklu Kervansarayının 100 tanesi fazla bulunabilir.

Oysa, Devlet olanaklarını, çağdaş ölçülere uyan tüm kültür varlıklarını korumak ve değerlendirmek için planlamak durumundadır. Bunun için her türlü önlem alınarak, olanaklara göre öncelikler saptanmalıdır.

Üçüncü konu ise, G.E.E. ve A.Y.K.'nun yerine geçen K.T.V.K.K. nun oluşum biçimidir. G.E.E. ve A.Y.K. bilindiği gibi sadece 5 doğal üyeye sahip 18 üyeli bir kuruluştur. 13 üyesi çeşitli akademik ve kamu kurumlarından,

kimi hallerde kurulun kendi tercihleri doğrultusunda seçilir. Başkan ve Başkan Yardımcısını kendi belirler ve seçimle gelen üyeler çoğunlukta.

Oysa, K.T.V.K.Y.K.'nun ise doğal üye, temsilci üye dengesi çok hassas bir hale gelmiştir.

2863 sayılı yasanın aksayan yönlerini düzeltmek amacıyla 1987 yılında bir hale gelmiştir.

1- Bu yasa ile, T.K.T.V.Y.K. nun niteliği değiştirilmiş, bu yüksek kurul salt "Danışmanlar Kurulu"na dönüştürülmüştür. Hemen tüm yetki yerel koruma kurullarına verilmiştir. Yasanın gerekçesinde bu değişikliğe neden olarak sadece konuların ivedilikle çözülmesi gösterilmiştir.

2- Yüksek kurul 8 doğal üyeden (Kamu görevlileri) ve Bakanlıkça seçilecek 6 Yerel Koruma Kurulu Başkanından oluşacaktır.

3- Bu yasa ile çok etkin duruma geçen Yerel Koruma kurullarında da durum aynıdır. Bu kurullarda sürekli görev yapacak 6 kişinin dördü Bakanlıkların, Valiliğin ve Belediyenin temsilcisi, sadece ikisi üniversite kökenlidir. Kendilerini ilgilendirdiği konularda karara katılacak diğer 3 kişi çeşitli Bakanlıkların temsilcileridir.

4- Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresinde veya denetiminde bulunan mazbut ve mühlak vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile gerçek ve tüzel kişilerin elinde bulunan cami, türbe, kervansaray, medrese, han, hamam, mescit, zaviye, mevlevihane, çeşme ve benzeri kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi koruma kuralları kararı alındıktan sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yürütülür. Ancak, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu konuda çok yeterli olduğu söylenemez. Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan çok sayıda cami ve mescit genelde Cami Koruma Yaşatma Derneklerince restorasyon adı altında tadil edilmekte, bu tadilatlar esnasında cepheler mozaik, iç kısımlar ise çini kaplanmak-

Resim 10
Bugün artık göremediğimiz
Eyüp Sabit saraylarından biri

ta, son cemaat yerleri tarihi yapının karakteri ile uyumlanmayan malzemelerle (PVC malzeme gibi) kapatılmakta, hatıta bazı camiler tamamen yeniden inşa edilmektedir. (Resim 1-2 Arpacı Hayrettin Mescidi- Yapılan tadilatla orijinal mescidden eser kalmamıştır.)

5- Yeni yasanın ilginç bir başka maddesinde ise; "Koruma Yüksek Kurulu" ve "Koruma Kurullarının" üyeleri bakanlığın gerek görmesi halinde kurumlarınca değiştirilebilecektir. Bakanlık bu gereği hangi koşullarda görecektir?

Bu gerekçe her halde "bilgisizlik" ve "ilgisizlik" olamayacaktır. "Korumanın Yargısı" olan kurulların yargı niteliğinin kesin ve değişmez koşulu olan güvenceden bu kadar yoksun olarak nasıl çalışabilecekleri ayrı bir merak konusudur.

1710 sayılı yasadaki bu yana oluşturulan yeni düzenlemeler, birçok olumlu yaklaşımlar içermektedir. Uygulamaların sonucu görülen kimi aksamaların dü-

Resim 11
Yıllarca Padişahların Kılıç
kuşanmak için geldiklerinde
karaya ayak bastıkları yer
olan Bostan Iskelesi

Resim 12
Kalenderhane Caddesi'nin
eski ve yeni hali

Resim 13

zeltilmesi, deneyimlerden elde edilen sonuçların uygulamaya aktarılması için doğası gereğidir. Yeni kavramlar, korumanın boyutlarının genişlemesi, tek yapıdan çevreye yönelen önlemler dizisi, olgunun fiziksel planlama boyutunun ve onun öngördüğü uygulama araçlarının netleşmesi olumlu yönler arasında sayılabilir.

Ancak en iyi yasal, parasal ve yönetsel düzenlemeler bile, bu araçlar uygulamaya doğru ve akılcı bir şekilde aktarılmadığı bir taktirde istenen sonuçları vermeyebilir. Son iki yasanın bazı bölümleri "reaksiyon" hükümleri içermektedir. Amaç, sanırım, korumayı sağlamak yerine koruma bürokrasisini rahatlatmaktır. Bu hususlar, kültür varlıklarının geleceği bakımından, daha güvenli ve daha yapıcı yarımlar beklemeyi zorlaştırmaktadır.

Türkiye'deki korumacılığın gelişimi ve korumacılık anlayışına kısaca göz attıktan sonra kültür mirası yapıların koruma ve kullanımı konusunu Eyüp Kentsel Sit Alanı'nda irdelersek;

15.1.1977 gün ve 9591 sayılı G.E.E. ve A.Y.K. kararı ile sınırları belirlenen Eyüp Kentsel Sit alanında;

Cami-mescit	:36
Türbe-Kabir	:56
Mezarlık-Hazire	:121
İmaret	:1

Kilise	:2
Namazgah	:7
Tekke ve Dergahlar	:24
Medrese	:7
Su Tesisleri	:50
Sebil-Şadırvan	:8
Tarihi Ağaç	:7
Yapı Kalıntısı	:3
Kargir Yapı	:5
Mektepler	:11
Askeri Tesis	:1
İskele	:1
Kütüphane	:2
Hamam	:5
Çeşme	:116
Atik Duvar	:12
Sivil Mimarlık Örnekleri	:362

Toplam 837 adet yapı ve yapı elemanı tescil edilmiş bulunmaktadır.

Sit alanı sınırları içerisinde daha evvel yapılmış 39 adet mevzii imar planı bulunmakta ve yer yer bu planlarla H:12.50 m. yüksekliğinde yapılanma verilmekte, mevzi imar planı olmayan yerlerde ise İstanbul İmar Yönetmeliğine göre uygulama yapılmakta iken; 13.9.1979 tarihinde tasdik edilen Eyüp Koruma Planında bu mevzi planlar müktesep hak olarak kabul edilerek korunmuş, ancak bu alanlar dışında kalan bölgelerde de, H:9.50 m., H: 6.50 m. yüksekliğinde yapılanma önerilmiştir. Eyüp Koruma Planı'nda sadece Eyüp Bulvarından cephe alan parseller H:12.50m. yüksekliğinde yapılanma önerilmiştir.

Ancak, Eyüp Tarihi Yerleşmesinin ahşap, saçaklı, cumbalı, max. 3 katta kalan bahçeli, bitişik nizam konut yapıları ve geleneksel sokak doku ve ölçüsü, İstanbul ve diğer tarihi kentlerin genelinde olduğu gibi Sanayileşme ve kentleşme, büyük kentlerde nüfus yığılması gibi olgular ve bakılar ile, büyük ölçüde kaybolmuş, eski tekke binalarının geniş arazileri ve boş alanlar da yapılanmaya maruz kalarak yerini bitişik veya blok nizam, çok katlı, cumba anlamında çıkması olmayan, yönetmelikler ve bütünlükten ve kaliteden yoksun

planların şekillendirdiği, belli bir karakteri aksettirmeyen yapılara bırakmıştır. Organik sokak dokusu ölçü ve şekli ile yer yer genişleyerek bozulmalara maruz kalmıştır.

Korunacak alanlarda toplumun bütün kesimleri için kabul edilebilecek, ortak bir "kamu yararı" kavramından söz edilemez. Toplumda, çeşitli kesimlerin çıkarları vardır. Koruma imar planlarında bu tercihler, sita alanı dışında kalan bölgelerdeki çıkarlar ile, kıyaslanamaz ölçüde özveriyi gerektirmektedir.

İçinde yaşamın sürdüğü kentlerde, toplumun gereksinimlerine bağlı olarak değişme istekleri gelişir, koruma bu gelişimin denetlenip tarihi dokuya zarar vermeyecek ölçülerde kalmasını sağlamaktır. Yerleşmenin sosyal yapısının değişmesi, ekonomik zorluklar, doğal felaketler bir yerleşmenin gelişimini engelleyebilir veya çökmesine neden olabilir. Tarihi çevreler bugün bakım-sızlık, terk, bayındırlık etkinlikleri, rant baskısı gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Kimi kent terk edilerek yıkılmaya mahkum olurken, üzerinde yaşamın sürdüğü yerleşmelerde ise yoğun yapılanma istekleri, yeni yollar açılması, barajlar yapılması tarihi dokunun değişip yok olmasına sebep olmaktadır. (örnek binlerce yıllık uygarlığı barındıran Hasankeyf'te yapılacak olan baraj bu tarihi yerleşmenin sular altında kalarak yok olmasına sebep olacaktır. -4- Hasankeyf yakın gelecekte sular altında kalarak yok olacaktır.) Çevre dokusunu oluşturan kültür varlıklarının sürekli bakımlarını sağlamak, tahribi en aza indireyecek önlemleri almak, günümüz ve gelecek için uygun bir koruma politikası saptamak kültür varlıklarımızın geleceği açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Tarihi çevre korumanın başta gelen sorunlarından biri değişen dünya ve yaşam koşullarına karşılık, tarihi sürekliliğin sağlanmasıdır. Bir çok ülkede olduğu gibi, bugün ülkemizde de yoğun

Resim 14
Kaderine terk edilmiş Eyüp sivil mimarlık örnekleri yapılan çalışmalar neticesinde tarihi yerleşmenin prestij kazanması ile birlikte restore edilerek kullanıma sunulmaktadır

Resim 15
Tarihi Eyüp yerleşmesini çevreleyen apartmanlar

yapılaşma ile kentsel ve kırsal çevrenin kişisizleşmesi sorunu yaşanmaktadır. Çevre karakterine uyum kaygısı olmadan, maksimum rant elde etmek için yapılan binalarla kentsel çevrenin görünümü tek düzeleşmekte, yüzyılların birikimi ile ortaya çıkan tarihi sokak perspektifleri yok edilmektedir. İstanbul'da olduğu gibi Eyüp'te de bir çok tarihi anıt yüksek apartmanlarla çevrelenmiş, hatta, camilerin minareleri görünmez olmuştur.

Yeni yollar açılması, ya da mevcut olanların genişletilmesi de tarihi çevrenin dokusunu zedelemekte, hem görsel hem de fiziksel bozulmalara neden olmaktadır. (Tarlabası Bulvarı, Eyüp Bulvarı, Kazıklı yollar vs. Küçük parsellerden oluşan kent dokularında, (Eyüp genelde böyle bir dokuya sahiptir) iki veya daha çok sayıda parselin birleştirilmesi devasa bloklar yapılmasına neden olmaktadır. Yeni imar planlarına göre yapılan bu binalar, bant pencereli cepheleri ve yüksek kütleleriyle çevrelerindeki dokuyu yok etmektedir.

Tarihi yerleşmelerde yapılan yol, alt yapı düzenleme çalışmaları da görsel ve fiziksel bozulmalara neden olmaktadır. 1990'lı yıllara kadar Eyüp'te de yapıldığı gibi vatandaşa hizmet götürmek gerekçesiyle Arnavut kaldırımı ya da

Resim 16
Kötü kullanımlara sahip olan
Eyüp Camii ve çevresi yapılan
plan çalışmaları neticesinde
Eyüp yeniden prestij
kazanmaya başladı

Resim 17
Eyüp'te yürütülen restorasyon
çalışmaları

parke yolların üzeri asfaltla örtülmektedir. Çevre karakterini değiştiren bu tür etkinliklerde asfalt tabakalarının üst üste yığılması ise başka sorunlara yol açmaktadır. Yol seviyeleri yükseldiğinden binalara giriş çıkış zorlaşmakta, çukurda kalan binaları su basmaktadır. Kaldırım ve yol seviyelerinin yükselmesi, pratik sorunların yanı sıra, çevre yapıların giriş katlarını görünümü bozarak estetik yönden de sakıncalar yaratmaktadır (Resim 11 Geçmişte asfaltlanarak yükseltelen yollar son yıllarda yürütülen yayalaştırma çalışmaları ile birlikte yeniden eski dokusuna kavuşturulmuştur.)

Reklam için zemin katlara ve yapıların üstlerine konulan büyük tabelalar ve çarpıcı renklerdeki ışıklı reklam panoları da tarihi çevreyi çirkinleştirmektedir. sarkan telefon telleri, çatıları işgal eden televizyon antenleri kargaşa yaratmakta, görüşü engelleyen elektrik direkleri, gelişmiş güzel sokak lambaları çevreye aykırı düşmektedir.

Tarihi çevrenin korunmasında ikinci

önemli sorun bakım, onarım ve sağlıklılaştırma için gerekli maddi ve teknik desteğin bulunamamasıdır. Asıl sahipleri kentin yeni gelişen bölgelerine göç ettikleri için boş kalan ya da yoksul halkın barındığı tarihi çevrelerin bakımı ve sağlıklılaştırılması için gerekli maddi kaynağın sağlanamaması bozulmaları hızlandırmaktadır. Uzun vadeli krediler, korumayı teşvik edici fonlar ya da kentin görünümünün korunması için malzeme ve teknik yardım desteğine gerek duyulmaktadır (14-kaderine terk edilmiş Eyüp sivil mimarlık örnekleri yapılan çalışmalar neticesinde tarihi yerleşmenin prestij kazanması ile birlikte restore edilerek kullanıma sunulmaktadır.)

Diğer önemli bir konu ise tarihi çevrede yaşayanların bu çevreyi tahrip etmeden geleceğe aktarabilecek istek ve bilince sahip olmalarıdır. Tarihi yapılara müdahale biçiminde, bunların sahibi durumunda olan ve onları kullanan toplumun bu yapılara nasıl baktığı önemli bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Kendi özgün insanlarını barındıran yerleşmelerde kişiler evlerine ve çevrelerine anılarını, aile bağları ile bağlıdır ve korumaya daha yatkındır. Kırsal alandan kentin tarihi çevrelerine gelen yeni kullanıcılar ise çoğunlukla içinde barındırdıkları harap binaların mimari değerini kavrayacak bilgiden yoksundur. Tarihi konutlar onlar için ucuz bir barınaktan öte bir değer taşımamaktadır. Büyük bölümü göçle gelen günümüz İstanbullusu için, tarihi yapılarının tarihsel, belgesel ve simgesel değerleri zayıftır, hatta kentte yaşayanların büyük kesiminin belleğinde bu değerlerin yeri yoktur.

Tarihi konutların sadece kırsal alandan göçle gelenlerin belleğinde mi değerleri zayıftır? Tabii ki hayır. İşte iki örnek:

Sebahattin Eyüboğlu, 28 Haziran 1936'da Tan gazetesinde yayınladığı bir yazısında şunları söylemektedir:

"Eski mekan ruhları bir taraftan yal-

nızlığa ve istiklale davet eder, diğer taraftan ev eşyalarına ve hatıralara bağlardı. Yeni otrul (konut) insanları ruhsal benzerliğe, yuvasızlığa ve maziisizliğe götürmektedir... Ruh eski otrulla beraber kaybettiği istiklale mukabil (ki bu zindan istiklali idi) büyük bir serbestlik kazanacak ve her an başka bir iklime kaçmaya, "evasion" a hazır bulunacaktır. Yuva idealini gütmek mülkün esiri olmaktır. Apartman bizi bu esareten sıyrılmaya alıştırmaktadır."

12 Haziran 1941'de Peyami Safa Tasvir-i Efkâr'da yayınlanan "Milli idealimiz apatman yaptırmak mıdır" adlı yazısında;

"Kafesli, karanlık, rutubetli, cumbası çarpılmış, taşlı küf ve mutfığı lağım kokan tahta evlerimiz ailelerimize tabut olmuştur... Bu evlerden her biri, gözümüzde, koskoca imparatorluğun çöküşünü ve onun harabeleri üstünde mutlak ve mücerret ölümü temsil ediyor. Farkında olarak, olmayarak milli hassasiyetimizi şöyle bir sembolik tasavvurun ağır telkini altına koymuşuz: Tahta ev mazi, apartman istikbaldir; tahta ev tabut, apartman beşiktir; tahta ev ölüm, apartman hayattır." demektedir.

1930'lu ve 1940'lı yılların aydınlarının ev-apartman ikilisini mezar-beşik denkleminde düşünmek noktasında müttefik oldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak tarihi evler kötü kullanılmakta, terk edilmiş olanların ahşap kaplamaları yakılmak için sökülmekte, duvar bezemeleri olan odalar gelişmiş güzel boyanmakta, yeni ek ve bölmeler yapmak için tavanlar zedelenmektedir. Bu tür hasarların engellenebilmesi için kullanıcıların ekonomik ve eğitim düzeyinin yükseltilmesi, kaçak yapılanma ve kasıtlı yıkıma karşı gerekli denetim mekanizmasının sağlanması gerekmektedir.

Önceden kestirilemeyen, süreç içindeki değişim çok farklı boyutlara ulaştığından, düşük yoğunluklu alanlara sonradan tanınan yüksek yapılaşma

Resim 18
Tarihi Feshane Binasi restore edilerek kullanıma sunuldu

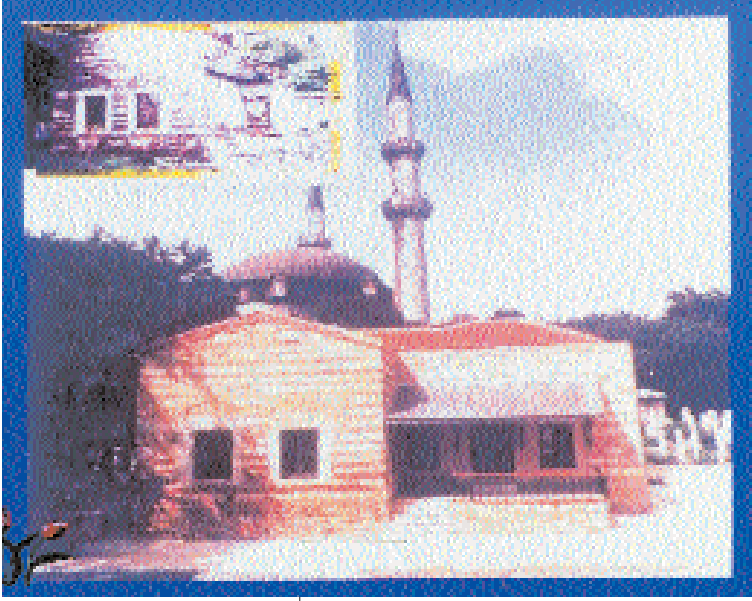
olanakları imar faaliyetlerini sürekli olarak yıkıp yapma biçimine sokmuştur. Bu da milli servetin sorumsuzca harcanması sonucunu doğurmuştur Türk İstanbul isimli kitabında Sadi Yaver Ataman diyor ki;

"Eski evlerin çoğu yanarak ve yıkılarak yok olmuş, bir yandan tarihî değerler ve eserler ortadan kalkmış, estetik düzen bozulmuş ve ister istemez gelenekler bozulmuştur.

Her gün tarihi değer taşıyan eski yapıların yerine öyle zevksiz binalar kondurulmaktadır ki, bu bir yandan tarihi değerleri ortadan kaldırmak, öbür yandan estetiği kökünden bozmaktan başka bir şey değildir.

Tarihin nesillere miras bıraktığı yapı sanatının bu şaheser abideleri, bugün korunmaya muhtaç durumlarıyla yürekler acısı bir mazara göstermektedir. Reşat Ekrem Koçu, Tercüman Gazetesinde "Gün İçinde Tarih" başlıklı bir yazısında diyor ki; "Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın Göztepe'deki köşkünün yıkıcıya verildiğini duyduğum zaman yüreğim ezildi. Elli yıldır oturduğum köyümün en güzel köşkü idi. İçinde hiç oturmamış sahibinin asker vakarını taşıyan bir bina idi."

"Yıkıklar Osman Paşa'nın köşkünü çatır çatır... şimdi yerinde biri öbüründen çirkin beton apartmanlar var.... Göztepe'deki köşkünün cehlin kör kazmasıyla yıktığımız Gazi Osman Paşa'nın Plevne kasabesindeki karargâhı, alelade ahşap ev, bugün bir müzedir."

Resim 19
Mezarlıklar arasındaki baraj
sıbyan mektebi de restore edilen
taribi eserler arasında
yer almaktadır

KÜLTÜR VARLIKLARININ YOĞUN OLARAK BULUNDUĞU TARİHİ DOKUNUN VE KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI İÇİN ÖNERİLER

Tarihi çevre korumanın amacı tarihi yerleşmeyi yok olmaktan kurtarmak, kültür mirasımızı günümüz yaşamıyla bütünleştirmektir. Kentler yaşayan organizmalardır ve tarihi bir eşyayı veya belgeyi kapalı bir mekanda, müzede saklamak göreceli olarak kolaydır; buna karşılık tarihi bir kenti özelliklerini yitirmeden koruyabilmek disiplinler arası bir çalışma, iyi bir örgütlenme, maddi kaynak ve duyarlı bir kamuoyu desteği gerektirmektedir.

Alanın özelliğine göre arkeolog ve sanat tarihçisi, mimar ve şehir plancısı, sosyolog, ekonomist, çevre bilimci, peyzaj mimarı gibi uzmanların katkılarıyla tamamlanan ön araştırmalar, şehircilik analiz ve değerlendirmeleri sonucunda hazırlanan planla neticelenir. Eski bir kentte yaşayanları çağdaş yaşamın olanaklarından yararlandırmak, tarihi mekanları, yapıları günümüz yaşam biçimine, gereksinimine uyarlamak için özel projeler hazırlanır. Tarihi çevreyi

yıpratıcı, çevreyi kirletici gürültülü işlevlerden arındırılması gerekir; korunan alanlarda otomobillerin kolayca girip çıkacağı, dolaşacağı geniş yollar açılması, rahat park olanakları sağlanması beklenemez. Dolayısıyla bu özel alanlarda yaşayanların, özel mekanlarda ve kentin merkezinde yaşamının olanaklarından yararlanmaya karşılık, bazı külfetlere katlanması kaçınılmazdır. Birçok ülke tarihi çevrelerinin çekiciliği potansiyelini değerlendirmiş ve milli gelirlerini artırmıştır. Örneğin Avusturya'da Salzburg, İtalya'da Floransa ve Venedik turizmle ekonomik yaşamını canlı tutan desteği sağlamaktadır. Tarihi çevrenin çağdaş ve sosyal yaşamla bütünleşebilmesi için böyle bir çözüm yoluna gidilmesi çıkış noktalarından biridir. Ancak turizmin korumayla çelişen olumsuz etkilerine karşı da dikkatli olmak gerekir.

Tarihi yapı ve mekanların korunması için fonlar oluşturulmalıdır. Bu fonları oluşturmak için çeşitli yöntemler kullanılabilir. Merkezi idarenin yanı sıra yerel idareler de kültürel kuruluş ve birlikler ile halkın mimari mirasın koruma, restorasyon, işletme ve teşvik ölçütlerinin geliştirilme kararlarının alınmasının çeşitli aşamalarında katılımlarını ve bu amaca yönelik olarak kâr gözetmeyen birlik ve derneklerin kurulmasının teşvikini sağlamalıdır.

Mimari mirasın korunması konusunda kamu oyunu bilgilendirmek, eğitmek ve gelecek kuşakların bu değer yargılarına sahip çıkmasını sağlayıcı her türlü tedbiri almakta devletin görevleri arasındadır.

Kamu veya özel sektör tarafından yapılacak restorasyon çalışmalarında öncelikli bina veya alanlardaki restorasyon çalışmaları için gerekli tüm yapım ve işçilik giderlerinin vergi dışı bırakılması, bu yapıları tamamlayan çevre yapılarının yapım masrafları için ise plan koşulları ile belirlenen ölçülerde vergi indirimleri uygulaması yolu ile yalnızca belirli binaların değil, aynı zamanda bu

binaların yaşatılması için gerekli çevre düzenleme önlemlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Resim 17-18-19-20 Eyüp'te yapılan restorasyon çalışmaları).

Yerel yetkililer kültürel mirasın korunmasında özel ve yaygın sorumlulukları olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, gelecek geçmişe rağmen kurulamaz.

Yapılara, onları karakterine, çağdaş yaşamın gereklerine uygun işlevler verilerek yaşatılmaları sağlanmalıdır.

Gençlerin çevre sorunları konusunda eğitilmeleri ve koruma görevlerine katılmaları sağlanmalıdır.

Yaşadığımız topraklar üzerindeki tüm medeniyetlerden bize aktarılmış olan kültür varlıklarını korumak ve gelecek kuşaklar aktarmak bir insanlık görevidir.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir isimli kitabının sonlarında dediği gibi;

"En büyük meselemiz budur; mazi ile nerede ve nasıl bağlanacağız; keskin bir "olmak veya olmamak" davası içinde yaşıyoruz. Onu benimsedikçe hayatımıza ve eserimize daha yakından sahip olacağız."

BİBLİYOGRAFYA

Abunbay, Zeynep. *Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon*, YEM yayımları, İstanbul, 1996.

Alkan, Ahmet. Erdem, Rahmi. *Bir Koruma Amaçlı Plan Denemesi, Ulusal Koruma Planlama Semineri II, YTÜ Mimarlık Baskı İşlişi*, İstanbul, 1984.

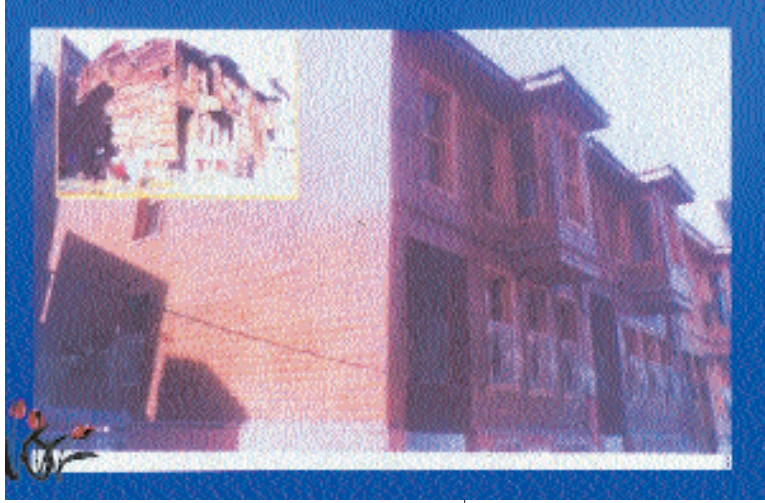
Akın, Nur. "Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve Dönemin Koruma Anlaşımı Üzerine, Osman Hamdi Bey ve Dönemi", İstanbul, 1993.

Ataman, Sadi Yaver (Yayıma Hazırlayan: Süleyman Şenel). *Türk İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları*, 1997.

Başgelen Nezib. *Kartpostallarda yaşayan eski İstanbul: Eyüp, İstanbul Armağanı- 3, Gündelik Hayatın Renkleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları*, 1997.

Belge, Murat. *İstanbul Gezi Rehberi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 1993.

Can, Cengiz. *Tanzimat Dönemi Yapıları ve Koru-*

ma Sorunları, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, YTÜ Mimarlık Baskı İşlişi, İstanbul, 1984.

Diñçer, Yüksel. *Koruma Amaçlı İmar Planları, Yetki ve Sorumluluk Karmaşası, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, YTÜ Mimarlık Baskı İşlişi*, İstanbul, 1994.

Eke, Feral- Özcan, Ümit. *Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler Edirne*, 1987.

Eyice Semavi. "Vakıflar Sanat Eserlerinin Korunmasının Önemi", *Vakıflar, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 3. Vakıflar Haftası Armağanı*.

Eyice, Semavi. *İstanbul Halkının ve Padişahlarının Ünlü Mesiresi*.

Kağıthane, İstanbul Armağanı- 3, *Gündelik Hayatın Renkleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları*, 1997.

Eyüboğlu, Sababattin. *Tan Gazetesi*, 28 Haziran 1936.

Özel, Sibel. *Uluslararası alanda Kültür Varlıklarının Korunması, Alkım Yayınları, İstanbul*, 1998.

Safa, Peyami. "Milli İdealimiz Apartman Yaptırmak mıdır?", *Tasvir-i Efkar Gazetesi*, 12 Haziran 1941.

Sezgin, Haluk. *2000'e doğru kültürel stratejiler, koruma politikaları ve eğitim boyutu. Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, YTÜ Mimarlık Baskı İşlişi*, İstanbul, 1994.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Beş Şehir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul*, 1992.

Vidinlioğlu, Necdet. *Korumada Yasal Sistem Gelişimi, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II, YTÜ Mimarlık Baskı İşlişi*, İstanbul, 1994.

Zeren, Nuran. *Kentsel Alanlarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği*, İstanbul, 1981.

Resim 20
Restore edilen bir grup sivil mimarlık örneği